

УДК 159.99

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТІВ: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

О.В.Варфоломєєва*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології**Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти*

У запропонованій статті в акмеологічній концепції професійного становлення психотерапевтів як ключова використовується ідея есенціальної, сутнісної зрілості. Як принципово значущі орієнтири в організації та оптимізації у даній концепції використовуються етапи формування акме: особистісний ріст і розвиток; професійний ріст і розвиток.

Ключові слова: акмеологічний підхід, сутнісна зрілість психотерапевта

У даний час об'єктивно назріла необхідність системного аналізу наукових поглядів на проблему професійного становлення психотерапевтів, що найефективніше вирішується в контексті міждисциплінарного акмеологічного підходу (К.А.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, О.С.Анісімов, А.А.Бодальов, А.А.Деркач, В.Г.Зазикін, Е.А.Климов, Н.В.Кузьміна, Л.Г.Лаптев, А.К.Маркова, Г.С.Михайловський тощо), що виконує в науці інтеграційну функцію і дозволяє проаналізувати дану проблему з точок зору психології професіоналізму, психотерапії, герменевтики, філософії екзистенціалізму [1; 4; 5].

Феномен "акме психотерапевта" не може залишатися поза сферою уваги психології і, відповідно, акмеології, яка як пріоритет постулює вивчення закономірностей розвитку людини на ступені особистісної і професійної зрілості. На думку А.К.Маркової, особистісний простір ширший за професійний і істотно впливає на нього. Отже, принципово і концептуально важливою виявляється гармонійна інтеграція завдань особистісного розвитку із завданнями розвитку власне професійного [11]. Особливості взаємозв'язку та взаємовпливу характеристик структури особистості та професійної діяльності визначають проблему психологічного вивчення процесу формування професіонала, що знайшло яскраве відображення в наукових дослідженнях А.С.Гусевої, А.А.Деркача, В.Г.Зазикіна, Е.А.Климова, А.К.Маркової, А.С.Огнева, Л.Е.Орбан і багатьох інших.

Тим часом спроби ґрунтовного вивчення й опису акмеологічних основ професійного становлення психотерапевтів раніше не робилися. Тому, як і раніше, залишається неясною ідейна підстава дослідження, формування і розвитку акме психотерапевта. Сучасна психологія і акмеологія не запропонували ефективних технологій, моделі й алгоритму продуктивного розвитку психотерапевтів. Акмеологічні інваріанти професіоналізму психотерапевта не виділялися. Не запропонований метод психотерапевти-

чної взаємодії, який інтегрував би кращі досягнення психотерапевтичної думки при збереженні пріоритету вербальної природи психотерапевтичного процесу. Відсутній чіткий опис акмеологічного супроводу професійної підготовки психотерапевтів.

Тому метою даної статті є опис концептуальних принципів професійного становлення психотерапевтів.

Акмеологічна концепція професійного становлення психотерапевта є теоретичним описом системи поглядів на досягнення ним вершин і сутності професіоналізму. У запропонованій нами акмеологічній концепції професійного становлення психотерапевтів як ключова використовується ідея *есенціальної, сутнісної зрілості психотерапевта* [4]. Психотерапія постає як світогляд, що визначає спосіб життя. Буття стає психотерапевтичним буттям, а психотерапевт – суб'єктом існування в межах, просторі і вимірюванні останнього. З'являється реальна можливість глибинної інтерпретації всесвіту, зрілої особистісної професійної конфронтації з фундаментальними кінцевими даностями існування: «смерть», «свобода», «ізоляція», «сенс» [16; 17]. Екзистенціальні кризові ситуації сприяють тому, що форми символізування й інтерпретації світу якісно змінюються. У даному випадку йдеться не тільки про надситуативну активність, скільки про мужність пройти *кризу, через ситуацію, про занурення в її сутність і глибину: якісний показник особистісного росту*, шкала глибин, «мужність бути», власне «зрілість». «Особистісний і професійний розвиток – дуже гарний засіб від розчарування і емоційного виснаження» [10, 118].

Мотиваційну основу запропонованої концепції професійного становлення психотерапевтів складає розуміння істини, глибини і «таємниці» професії і буття; глибока свідомість і глибинна інтерпретація законів функціонування психотерапевтичного буття; до-

сягнення розквіту психотерапевтичної професійної майстерності. Як основний принцип мотивування в акмеологічно орієнтованій психотерапевтичній практиці, що організується відповідно до даної концепції, використовується створення умов для реалізації прагнення досягнути власну суть і розкрити власну особистість, що дозволить оптимізувати суперечливі відносини з об'єктивною психотравмуючою реальністю і трансформувати їх у відповідальні, зрілі та конструктивні. За умови реалізації даного принципу психотерапевт зможе гармонійно поєднувати особистісні та професійні фрагменти картини власного буття в світі, що є невід'ємною умовою розквіту його акме.

Як основний *діагностичний принцип* у даній концепції використовується дослідження особливостей суб'єктивного моделювання об'єктивної реальності в свідомості психотерапевтів [4]. Успішне в акмеологічному плані становлення психотерапевта безпосередньо пов'язано з емоційною насиченістю життя і адекватним оптимізмом (психічний рівень), з диференційованістю переживання особистісної і соціальної самоти (особистісно-соціальний рівень), із зрілим професійним лексиконом як інструментом інтерпретації психотерапевтичного дискурсу (герменевтичний рівень), з гнучкістю меж професійної моделі світу і професійної «міфології» (символічний рівень), з повною свідомістю психотерапевтичного буття (екзистенціальний, власне акмеологічний рівень).

Основним *методичним принципом* пропонуваної акмеологічної концепції формування особистісно-професійної зрілості психотерапевта є *інтеграційний підхід* до вивчення і побудови психотерапевтичної діяльності. Знання герменевтики, транспоноване на психологічний ґрунт, виступає як коректний інструмент психотерапевтичної і акмеологічної дії. Екстеріоризувати феномени суб'єктивного простору можна тільки за допомогою мови як природної знакової системи. Розкодування «соціолекту» як типу письма відбувається в ході психологічної корекції моделі світу клієнта: збагачення зашореної або структуризації безмежної моделі. Йдеться про необхідність цілеспрямованого психотерапевтичного розширення і звуження недосконалих картин буття клієнтів. Акмеологічний аспект даної проблеми полягає в тому, що її вивчення безпосередньо пов'язане з оптимізацією шляхів ефективного становлення психотерапевта як зрілого суб'єкта професійної діяльності.

Психотерапевтична практика, вербальна основа якої очевидна, завжди є герменевтично забарвленою. Тому основний методичний концептуальний принцип знаходить віддзеркалення в психотерапевтичному методі (герменевтично орієнтована психотерапевтична парадигма) аналізу психотерапевтичного дискурсу:

- 1) герменевтичний код – проблема, що ставиться клієнтом (загадка, яку належить розгадати);
- 2) семний код – конотативні значення, що приховані у вербальних репрезентаціях досвіду і відчуттів клієнта;
- 3) символічний код – нерозв'язна для клієнта суперечність (антитеза) між внутрішніми резервами, обмеженими можливостями недосконалої моделі світу і зовнішніми обставинами, які перешкоджають реалізації особистісного потенціалу;
- 4) акціональний код – послідовність подій, ретроспективна і перспективна рефлексія;
- 5) культурний код – віддзеркалення інтеграційного, міждисциплінарного характеру розвитку сучасної психотерапевтичної думки; «здобування» з різних галузей наукового знання і людської мудрості.

Дана схема може бути використана як в індивідуальній, так і груповій терапевтичній практиці [2; 5].

Як *принципово значущі орієнтири* виділяються етапи формуванні акме психотерапевтів: особистісне зростання і розвиток (*формування екзистенціального, духовного акме*); професійне зростання і розвиток (*формування вербального, інтерпретаційного акме*). Отже, *формування екзистенціального, духовного акме*. Ефективний психотерапевт повинен відбуватися як зріла особистість. Є актуальною чітка диференціація іпостасей особистісного зростання людини. Традиційним вважається розгляд процесу особистісного *сходження*; вищого рівня особистісних досягнень; піку, розквіту, вершини розвитку здібностей і талантів. Це *кількісна характеристика («скільки?»)*, *формальний показник, формально-динамічний аспект зрілості*: «вершина», «висота», «сходження», «досягнення», «кар'єра», «соціальне схвалення», «свідомість», «застій», «відступ», «видимість руху», «кількість» (*зовнішня активність, «ЗРОСТАННЯ»*).

Разом із тим не можна не зупинитися на розгляді іншої іпостасі особистісного зростання. Це *якісна характеристика («яким чином?»)*, «якою ціною?», «з якими особистісними втратами і новоутвореннями?»), *змістовний показник, змістовний аспект зрілості*: «якість», «глибина», «екзистенція», «духовність», «душевність», «моральність», «людяність», «сумлінність», «гуманність», «інтуїція», «несвідоме», «інтерпретація», «суть», «значення», «сенс», «зміст», «самоефективність», «самодостатність» (*внутрішня, світоглядна активність, «ЗРІЛІСТЬ», «АКМЕ»*).

Справжня зрілість не буває демонстративною і "кричущою". Це *глибинний рівень особистісного розвитку*, сформованість духовного внутрішнього стрижня і підстави, зрілість суб'єктивного ціннісного фундаменту. Навіть якщо непередбачені обставини зруйнують нашу кар'єру (відсічуть "верхівки"), наша психіка залишиться зрілою, оскільки справжня цінність і джерело досягнень знаходиться в нас самих (глибина і розгалуженість "кореневої системи"). Ґрунт ніколи не піде з-під ніг, якщо в ньому знаходиться сильне коріння [4].

Формування вербального, інтерпретаційного акме. Професійна психотерапія є служінням конкретної особистості. Показником професійної зрілості психотерапевта як *розвинутої мовної особистості є її інтерпретаційне, вербальне акме. Вербально зрілий психотерапевт включений в психотерапевтичну лінгвокультуру.* Інтерпретація – це одне з найважчих завдань. Тут необхідно володіти рефлексією, мати багаті фонові знання, грамотно орієнтуватися у формальних засобах змістовного виразу тексту. Психотерапевт – інтерпретатор проходить копіткий шлях від розуміння окремих частин до цілісності герменевтично забарвленого змістовного простору і навпаки. У результаті відбувається інтенсивне розширення меж наявної інформації, «прорив за знаки», дешифровка.

Зовнішні (об'єктивні) детермінанти професійного становлення психотерапевтів включають: конкретний історичний час; суспільно-політичну і соціально-економічну ситуацію; затребуваність професії психотерапевта; вимоги, що висуваються суспільством до професійної психотерапії; вплив мікросоціального статусу; гендерні і вікові відмінності та ін. *Внутрішні (суб'єктивні) детермінанти:* високий ступінь гуманізму; моральний імператив; сформований екзистенціально-гуманістичний професійний світогляд; психотерапевтичне мислення; багатий внутрішній світ (суб'єктивна картина буття); екзистенціальна зрілість; зріле функціонування екзистенціальної тріади "свобода–вибір–відповідальність"; тенденція до глибинної особистісної зміни, росту і розвитку; гнучкість і зрілість меж професійної моделі світу; прагнення в повному обсязі реалізувати творчий і акмеологічний потенціал; соціальні внески в долі клієнтів; виражена тенденція до самодостатності; здатність виходити за межі ситуації, що склалася; сформованість механізмів саморегуляції психічної стійкості психотерапевта як зрілого суб'єкта існування тощо.

Основним *методичним принципом* є *інтеграційний підхід* до вивчення і побудови психотерапевтичної діяльності. Знання герменевтики, транспоноване на психологічний ґрунт, виступає як коректний інструмент психотерапевтичного і акмеологічного впливу. Екстеріоризувати

феномени суб'єктивного простору можна тільки за допомогою мови як природної знакової системи. Розкодування «соціолекту» як типу письма відбувається в ході психологічної корекції моделі світу клієнта: «збагачення» зашореної і «структурування» безмежної моделі.

Як основний *комунікативний принцип* виступає формування ефективного психотерапевта як розвинутої *мовної особистості*, що характеризується набором *функціонально-дієвих аспектів прояву*:

- 1) володіння мовними навичками, що виконують емоційно-експресивну функцію (емоційний рівень);
- 2) робота з індивідуальною віртуальною реальністю (моделлю світу) в свідомості клієнта в межах його ідіолекту (когнітивний рівень);
- 3) зміна і перетворення його свідомості за допомогою соціолекту, що адекватно сприймається обома учасниками психотерапевтичного діалогу (прагматичний рівень).

Як основні *дидактичні принципи* виступають основні положення *метапедагогіки*, необхідної для духовного наставництва:

- 1) готовність до актуалізації особистості; прагнення стати кращим професіоналом, бажання якнайкраще розкрити власний потенціал;
- 2) кожний із виборів, що встали перед людиною несе у собі потенціал для особистісного зростання;
- 3) зріле сприйняття буттєвих цінностей: істини, добра, краси, цілісності, унікальності, завершеності, справедливості, порядку, самодостатності;
- 4) подолання «розривів» у внутрішньому світі особистості [12].

У пропонованій концепції професійного становлення психотерапевтів як *основні дидактичні принципи* також використовуються сформульовані нами *положення особистісно зорієнтованої дидактики*:

- пріоритет якісного показника особистісно-професійного росту і розвитку психотерапевтів, домінуюче значення змістовного підходу до вивчення їхнього професійного становлення;
- розвиток особистості психотерапевта як відповідального суб'єкта існування за допомогою формування екзистенціальної зрілості і розкриття глибинного акмеологічного потенціалу;
- конструювання, реалізація і оптимізація шляхів професійного становлення психотерапевтів за допомогою цілеспрямованого формування їхнього вер-

бального (інтерпретаційного) акме, що дозволяє досягнути глибину суб'єктивного і психотерапевтичного буття.

Отже, необхідно виходити з *основної ідеї* про пріоритет екзистенціальної, есенціальної, сутнісної зрілості сучасного психотерапевта, що в значній мірі детермінує формування його духовного і професійного акме. *Мотиваційну основу* акмеологічної концепції професійного становлення психотерапевта складає розуміння істини, глибини, суті і «таємниці» професії і буття; глибока свідомість і глибинна інтерпретація законів функціонування психотерапевтичного буття; досягнення розквіту професійної майстерності. Як *основний діагностичний принцип* виступає дослідження особливостей суб'єктивного моделювання об'єктивної реальності в свідомості психотерапевтів, а також закономірностей формування їх професійної моделі світу. *Основним методичним принципом* є комплексний підхід до вивчення і побудови психотерапевтичної діяльності: асиміляція герменевтичного знання в полі функціонування психологічного простору. Як *принципово значущі орієнтири* при організації і оптимізації пов'язаних із становленням психотерапевтів процесів у даній

цепці використовуються етапи формування акме: особистісний ріст і розвиток; професійний ріст і розвиток. Особистісна зрілість сучасного психотерапевта є детермінантою його професійної компетентності й ефективності. Як *основний комунікативний принцип* виступає формування ефективного психотерапевта як розвиненої (зрілої) мовної особистості. Як *основні дидактичні принципи* використовуються сформульовані положення особистісно зорієнтованої метапедагогіки та метадидактики (особистісний, герменевтичний, екзистенціальний та акмеологічний аспекти самореалізації психотерапевта). *Психологічними ознаками повноцінного професійного становлення психотерапевта* є: особистісне ставлення до вирішуваних професійних завдань; психотерапія як зрілий світогляд; психотерапевтичні принципи "лікування душі" і "лікування душею" як невід'ємна частина життєдіяльності.

У подальшому перспективою наукового пошуку планується розробка наукової акмеологічно зорієнтованої програми професійної підготовки психотерапевтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Акмеология: методология, методы и технологии* // М-лы научной сессии, посвященной 75-летию Н.В.Кузьминой / Под. ред. А. А.Деркача. – М.: РАГС, 1998. – 230 с.
2. *Барт Р. S/Z.* – М.: Ad Marginem, 1994. – 303 с.
3. *Бодалёв А.А.* Вершина в развитии взрослого человека: характеристика и условия достижения. – М.: Флинта: Наука, 1998 – 168 с.
4. *Варфоломеева О.В.* Акме психотерапевта. Концепция профессионального развития. Монография. – М.: МПА – Пресс, 2003. – 228 с.
5. *Варфоломеева О.В.* Психотерапия: герменевтический контекст. Монография. – Симферополь: Бланк-экспресс, 2002. – 148 с.
6. *Деркач А.А.* Методолого-прикладные основы акмеологических исследований. – М.: РАГС, 2000. – 392 с.
7. *Деркач А.А., Орбан Л.Э.* Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности. – М.: Издат. РАГС, 1995. – 208 с.
8. *Деркач А.А., Кузьмина Н.В.* Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. – М.: РАГС, 1993. – 208 с.
9. *Климов Е.А.* Психология профессионала. – М.: ИПП, 1996. – 400 с.
10. *Макаров В.В.* Избранные лекции по психотерапии. – М.: Академический проект, 2000. – 432 с.
11. *Маркова А.К.* Психология профессионализма. – М.: Знание, 1996. – 308 с.
12. *Маслоу А.* Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
13. *Михайловский Г.С.* Акмеолого-методологические принципы исследования творчества // Практическая психология и психоанализ. – 1997. – № 1. – С. 38-50.
14. *Рикер П.* Конфликт интерпретаций. – М.: Медиум, 1995. – 416 с.
15. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
16. *Ялом И.* Теория и практика групповой психотерапии. – СПб.: Питер, 2000. – 640 с.
17. *Ялом И.* Экзистенциальная психотерапия. – М.: Класс, 1999. – 576 с.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2007 р.

